

ŽIVOTINJE U HRVATSKOGLAGOLJSKOJ
"KNJIZI O JOBUI"

Antonija ZARADIJA KIŠ, Zagreb

*Mužь bē eterь v' zemli av'sidon'scēi
im(e)n(e)mь iovь*

*Imēnie že ego bē ·ž̄· (=7) tisuči
ov(a)сь
i tri tisuča vel'bludi· I ·đ̄· (=5) tisučь
suprugь volovь· i ·đ̄· (=5) tisučь
os'licь.¹*

Job 1,1/3

Posebnu pažnju u proučavanju *Knjige o Jobu* privlači čudotvoran svijet životinja. Već u trećem stihu prve glave nabrojene su domaće životinje čiji broj oslikava bogatstvo i moć. To su ovce, deve, volovi i magarci. Nazivi ovih životinja poznati su svim slavenskim narodima.

Ov'ca (Job 1,3; 21,16; 42,11), što je deminutiv od osnove *ovь-*,² i *osьlbь* (Job 1,3; 39,5; 42,12) etimološki su vezani uz lat. *ovis* odnosno *asellus*.³

¹ Crkvenoslavenski tekst je uzet iz Moskovskog brevijara (Mos) iz 1442, (Job 195b-211a), a transliteracija je učinjena prema usustavljenim normama Staroslavenskog zavoda u Zagrebu: *Ѡ* = ê, *ѠѠ* = ĵ, *Ѡ'* = ê; u okruglim zagradama razriješene su kratice.

² F. Miklosich: *Etymologisches Wörterbuch der Slawischen Sprachen*, Wien 1886, str. 229.

³ P. Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t.II, Zagreb, 1971, str. 596, 579; F. Miklosich: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862-1865, str. 478,525.

Za imenicu *volb* postoje razna tumačenja, ali do danas njena etimologija nije razjašnjena. Prema Meilletu *volb* je izveden iz nepotvrđene osnove *uol-/uel- u značenju *velik*.⁴ Uz stariji oblik *govedo*, *volb* bi bila inovacija, pa je moguće pretpostaviti da je *volb* bilo vlastito ime za govedo, jer su se takva često davala upravo kravama i volovima. *Volb* oduvijek ima izniman status u čovjekovu okruženju, pa je zato posebno štovan. S njegovim držanjem povezana je blagost koja upućuje na kontemplaciju, vol je simbol dobrote, smirenosti i miroljubive snage; ili "djelotvornosti rada i žrtve", kako piše Devoucoux, kad govori o volu u Ezekijelovu viđenju i Apokalipsi.⁵ *Petb tisućb suprugb volovb* čini veliko Jobovo materijalno bogatstvo, a i više od toga ako pročitamo riječi Pseudo-Dionizija Areopagita koji kaže da "vol označuje snagu i jačinu, moć da se zaoru intelektualne brazde koje će prihvatiti plodonosne kiše s neba, dok rogovi simboliziraju zaštitničku i nepobjedivu snagu."⁶

Grupi *velij*, *veliki* bliska je i praslavenska imenica *vel'budb* ili *vel'budb* (*vьlbodь) koja je zbog sufiksa -el- bliska grč. ἑλέφας - slon.⁷ Njen mlađi sinonim je *kamelb* grč. κάμηλος lat. *camelus*,⁸ koji susrećemo u Brib 69d Lab 236c i Vat₁₉,150c (Job 1,3), te u Mos 210c Vat₅ 201d N₂ 219c (Job 42,12), a uz *vel'budb* ne samo zbog eventualnog pojašnjavanja značenja riječi, već je "sinonimija glagoljasha kao poznavaoima staroslavenske književnosti morala izgledati atribut usavršenog izraza i razvijenog stila".⁹ U Jobu se tri puta spominje riječ *onagrb* (Job 6,5; 11,2; 24,5) grč. θύαρις¹⁰ isključivo u značenju *divlji magarac*, što je neka vrsta sinonima prema *oslb* koji je domaća životinja i dio je Jobova imetka. Ova razlika u Jobu je vrlo jasna, jer *onagrb* koji, bez ikakvih sprega, simbolizira samotnika i isposnika, "divljeg čovjeka kojeg je teško ukrotiti, jer je neposlušne čudi."¹¹

I lêki ž'rêbe onagra svobodna sebê rojena m'nitb...

Job 11,12

Druzi lêki onagri v' pustini hodetb k' dêvlu svoemu

Job 24,5

⁴ P. Skok: *ibid.* t.III, Zagreb 1973, str. 610; M. Фасмер: *Этимологический словарь русского языка*, т.I, Москва 1964, стр. 335-336; *Словарь древнерусского языка*, т.I, Москва 1988, стр. 471.

⁵ J. Chevalier, A. Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, str. 761.

⁶ Pseudo-Denys L'Aréopagite: *Oeuvres complètes* (trad. Maurice de Gaudillac), Paris 1943, str. 242.

⁷ M. Фасмер: *ibid.* t. I, str. 293.

⁸ Riječ je ušla u rječnik preko Biblije, a hebrejskog je porijekla: *gāmāl*.

⁹ E. Hercigonja: *Iz radova na istraživanju sintakse i stila nekih glagoljskih neliturgijskih kodeksa XV. stoljeća*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb 1965, str. 123-126.

¹⁰ M. Фасмер: *ibid.* t. III, Moskva 1971, str. 141.

¹¹ J. Chevalier, A. Gheerbrant: *ibid.* str. 455.

Interesantno je primijetiti da konj i krava ne ulaze u popis domaćih životinja koje čine Jobovo imanje, te ne simboliziraju bogatstvo, već ih susrećemo u tekstu kao metafore:1) *krava* grč. κεραφός ("rogat") - plodnost i potomstvo:

krava porodi i nêstb stačena ploda svoego

Job 21,10

To njeno simboličko značenje poznato je od najranijih vremena ljudske civilizacije.¹² 2) *konb* (*komnb < komonh ["konj" u rus. pjesmama i u staroruskom, a u nas *komonj* - hrana za konja "djetelina"]) - sputanost.

Slikovitost njegova opisa još je izražajnija usporedbom njegovih skokova sa skakavcem:

*Eda li v'zdvigneši ego lêki kobilicu*¹³

Job 39,20

Konj je jahaća životinja i stoga je njegova sudbina nerazdvojiva od čovjekove, a široka lepeza njegove simbolike još više učvršćuje tu vezu.¹⁴ Izrazita energija, krepost, silovitost i borbena žestina čine portret konja koji je vješto dan u 39,19-25.

19 *Eda li dasi emu krêpostb ili obimeši šiju ego
ogarniceju·*

20 *Eda li v'zdvigneši ego lêki kobilicu l'va (sic!)
nozdrvi ego strahb zêlo*

21 *nog'ti veselit' se oholo v' sretenie tečemb oružni·*

22 *uničizitb strahb i ne ustupitb oružiju·*

23 *Nad' nimb vzvoditb tulb i stresetb suliceju i čitomb*

24 *narinuče se· i drhče postaretb z(e)mlju· ne mnitb
gl(a)sb trubie zuka·*

¹² ibid. str. 303-304.

¹³ U osnovi kobilica lat. *lucastas* je deminutiv od *kobila*. U prenesenom smislu kaže se za male životinje. Riječ se vrlo često upotrebljava od XV. st. (v. *Rječnik JAZU*, t. V, Zagreb 1898-1903, str. 136.). Isti je slučaj i s pijetlom kojega susrećemo samo na jednom mjestu (Job 38,36) s njegovom izrazitom simboličkom značajkom mesijanskog karaktera, kao vjesnika dana, svjetla i rađanja uopće, kao simbolom pameti koja je od Boga dana: *Tko je mudrost darovao ibisu, tko li je pamet ulio u pijetla* (v. *Rječnik simbola*, str. 503). Zato se njegova figura postavlja na vrhove katedrala i crkava, jer naglašava budućnost duše da u nastajućim tminama spazi tračke svjetlosti duha koji se pomalja (V. G. Durand: *Les structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris 1961, str. 155.). On je u kršćanstvu amblem Krista, znak budnosti i pripravnosti: *Zaista, zaista, kažem ti, sigurno pijetao neće zapjevati dok me triput ne zaniječeš.* (Ivan 13,28).

¹⁴ J. Chevalier, A. Gheerbrant: ibid. str. 270-277.

25 *Kadê naidetъ trublenie. rečetъ ava. blizъ obonaet' se
branъ nauka duži. i vapai voi.*

Prisutnost divljih krvoločnih životinja svedena je u *Knjizi o Jobu* na dva primjera. Riječ je o lavu i risu. U desetom stihu četvrte glave: *rutie l(b)va i gl(a)-sъ l'vice* akcent je stavljen na moć i snagu čijih je ova životinja simbol, a njihovom rikom koja se prodorno širi prostorom progovara nasilnost kad je riječ o gladi i borbi za opstanak (Job 38,39-40). Ta borba za hranu i očuvanje potomstva javlja se kao tema u 38,41 gdje je riječ o gavranu, lat. *corvus*, i njegovim varijetnim pticima:

*Kto gotovitъ piču gavranomъ. egda ptiči ihъ varijutъ
k' b(og)u m(o)leče se. togo radi zane ne imutъ piče.
Job 38,41*

Sama imenica gavran onomatopejskoga je karaktera: *ga + vranъ*. Slog *vra-*, nastao po zakonu likvidne metateze (rus. ворона), nosilac je boje. Nejasnu osnovu *ga* Miklošić objašnjava kao stariji oblik zamjenice *къ < ka* (slov. *kovran, kavran*) koja kao prefiks obilježava datu imenicu izrazom čuđenja, odnosno poruge.¹⁵ Iako je simbolizam gavrana pun proturječja, (v. *Rječnik simbola*, str. 160-161) ovdje je on simbol osamljenosti i ojađenosti i za njega se jedino Bog brine.¹⁶

Premda lav pripada drugom podneblju, na slavenskom tlu, kao i kod drugih naroda dobro je poznat po narodnoj tradiciji. Suprotno je međutim s risom (lat. *lynx*) koji je za razliku od tigra, pantere i leoparda, Slavenima bio poznat, te su tako ta dva pojma uvijek zamijenjena jednim poznatim (Job 4,11). Uz risa je vezan pojam razaranja i straha, s obzirom na prodornu moć njegova pogleda. Iako je imenica *risъ* u vezi s pridjevom "ridi",¹⁷ grč. λύγξ, lat. *lynx* (ie. *leu-qu-), naziv je vezan za pojam svjetla, a denominacija potječe od oštrih risovih očiju. Skok još dodaje mogućnost intervencije l/r (lis/ris) da bi se izbjegla homonimija budući je isti korijen i u imenici "lisica".¹⁸

Glava 39 u potpunosti se nadovezuje na 39. stih glave 38. s temom faune. To je niz opisa načina života raznih životinja, iz kojih zrači njihova simbolika, a njihovi su zakoni nedostižni za čovjeka. Zapažamo da se radi također o pustinjским životinjama čiji se opisi logično nadovezuju na opise prirodnih pojava iz prethodnog poglavlja, vezanih za pustinju.

¹⁵ F. Miklosich: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886, str. 152, 395.

¹⁶ G. de Tervarent: *Attributs et symboles dans l'art profane 1450-1600*, Genève 1959, str. 111.

¹⁷ М. Фасмер: *ibid.* t. III, str. 530.

¹⁸ P. Skok: *ibid.* t. III, Zagreb 1973, str. 146.

U glavi 39,1-13 govori se o papkarima: *košuta*, *osľ*, *volb* i *konb*. Međutim već u prvom stihu nailazimo na kragula: *Eda li z'nalb esi vremē rofeniē kragula*, pticu dakle, o kojoj je riječ tek od stiha 13-18 odnosno 26-30. Ovdje se međutim radi o tehnici prijevoda. Naime u LXX i Itali koje slijede hebrejski tekst riječ je o mitološkoj fantastičnoj životinji sličnoj jarcu grč. *τραγέλαφος* lat. *trage-laphos*, što je negdje prevedeno s "antilopa".¹⁹ Međutim, prema Vulgati koja ima *ibex* - "sveta ptica" i glagoljski prijevod uzima svoju *kragulb*²⁰ - "soko", čija se simbolika ne podudara sasvim s onom iz Vulgate, jer *kragulb* nije sveta ptica, ali u sebi krije neku mistiku, i tako se donekle približava ibisu. Nakon male poeme o košuti,²¹ slijedi dakle poema o divljem magarcu. Naš glagoljaš jedino na ovom mjestu upotrebljava imenicu *osľ* umjesto *onagrб*. Iako smo rekli da je razlika u ova dva pojma jasna ipak je došlo do konfuzije, premda i hebrejski i obje latinske verzije i LXX imaju *onagros*. Pogreška je vjerojatno nastala zato što grčki tekst koji je naš glagoljaš konsultirao ne upotrebljava na ovom mjestu složenicu *δναγρος*, već vrlo književni oblik *δνος ἄγρος*. Glagoljski prijevod ovdje slijepo slijedi grčki pa za *δνος* uzima adekvatnu riječ *osľ*, dok drugi dio uopće ne prevodi. To nas navodi na zaključak da terminološka razlika *onagrб/ osľ* slabi u korist imenice *osľ*.

Osim imenice *volb*, grč. *βοῦς*, lat. *bos*, u hrvatskoj redakciji a i u češkoj ne nalazimo imenicu "bivol" koja bi ulazila u sinonimski par divlje i pitome životinje analogno paru *osľ/onagrб*. Međutim kod istočnih Slavena postoji imenica *byvolb-buvolb* grč. *βοῦβαλος* lat. *bubalus*,²² koja je starija latinska posuđenica.²³

U 39,9-12 kad je riječ o bivolu, izrazito divljoj životinji, upotrebljava se imenica *volb* bez obzira na verziju *μονόκερως* (LXX), *rinoceros* (Vulgata), a to potvrđuje mišljenje da glagoljaši imaju samo jednu leksičku jedinicu za dva različita pojma:

¹⁹ *La Sainte Bible*, t. IV, Paris 1952, str. 855.

²⁰ Oblik *kragulj* rus. *кragулђ*, češ. *krahuj*, stariji je (v. *Slovník jazyka staroslověnského*, t.II, Praha 1973, str. 58.), a od XV. st. javlja se mlađi *kragulb* koji je prisutan u našim primjerima u Vat₅ 200c Mos 209c, a za koji Vaillant misli da je nastao prema analogiji s *orľb*, *petľb*, a inače dolazi od turskog *qaragu/qyrgu*. (v. M. Фасмер: *ibid.* t. II, Moskva 1966, str. 363; *Rječnik JAZU*, t. V, Zagreb 1898-1903, str. 432; P. Skok: *ibid.* t. II, Zagreb 1972, str. 175.).

²¹ Riječ je južnoslavenska nejasna postanja (v. *Rječnik JAZU*, t. V, Zagreb 1898-1903, str. 392.). Kombinacija prefiksa *ko-* i pridjeva *šuta* - "bez rogova" jedino se javlja u Slavena (v. P. Skok: *ibid.* t. II, Zagreb 1972, str. 167.).

²² И. И. Срезневский: *Материялы для словаря древнерусского языка*, т. I, Graz 1955, str. 86; *Словарь древнерусского языка XI-XIV в.в.*, т. I, Москва 1988, str. 335; Đ. Daničić: *Rječnik iz književnih starina srpskih*, Beograd 1863, str. 93; F. Miklosich: *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1863-1865, str. 50.

²³ P. Skok: *ibid.* t. I, Zagreb 1971, str. 164.

- 9 *Eda li ot êsalb tvoihb*
 10 *otrêšiši volu na oranie· ili skrušî kraî dolacb·*
 11 *ne li up'vanie imeti v' veliju k'rêpostb ego· i ostaviše*
 emu trudi t'voe·
 12 *Eda li vêruešî emu· êko sême vratitb t(e)bê· i oranie*
 tvoee da savkupitb·

Zatim slijede poeme o pticama: noj (39,13-18), jastreb (poema je reducirana na stih 26) i orao (39, 27-30). Ističemo interesantnu poemu o noju koja kao da je naknadno umetnuta, jer narušava kontinuitet košuta - divlji magarac - bivol - konj.²⁴ Grčki prijevod ispušta ovaj dio, vjerojatno zato što su teškoće stiha 13. obeshrabrile prevodioca.²⁵ U našem tekstu poema o noju nije shvaćena, pa je zato krivo prevedena, te se njezin istinski smisao izgubio. Naime, već na samom početku subjekt s noja prelazi na jastreba, jer prevodilac zanesen genitivom prethodne imenice u lat. *herodii* (*herodius* - "čaplja"), a koje očito nema u staroslavenskom, jer ta imenica nije potvrđena ni u jednom rječniku, uzima pridjev *erudievu*, a dalje ostavlja imenicu *êstrb* u nom., a tako nije u lat. tekstu.

13 <i>Pero strucovo podob'no es(tb) peru</i>
<i>erudievu· i ês'treb</i>	13 <i>pinna strutionum similis est pinnis</i>
<i>herodii et accipitris</i>
14 <i>iže ostavitb êê svoê na z(e)mli ili eda</i>
<i>si v' prahu steplet' se emu</i>	14 <i>quando derelinquit in terra ova sua</i>
<i>tu forsitan in pulvere calefacis ea</i>
15 <i>zab(u)det' li da nogoju poperet' i· ili</i>
<i>skorê na strniči potlačit' e·</i>	15 <i>obliviscitur quod pes conculcet ea</i>
<i>aut bestiae agri conterant</i>
16 <i>ožesti li k' čedomb s'voimb lêki da bi</i>
<i>ne bila s'voê· zaman' li trudi se·</i>
<i>nikimže strahomb narinutiê·</i>	16 <i>duratur ad filios suos quasi non sint</i>
<i>sui frustra laboravit nullo timore</i>
<i>cogente</i>
17 <i>Usiliê ego b(og)b razumêti· ne da li</i>
<i>razuma·</i>	17 <i>privavit enim eam Deus sapientia</i>
<i>nec dedit illi intellegentiam</i>
18 <i>eg'da b(u)det' vrime na visinu krili</i>
<i>svoimi streplet'· i porugaet' se ... i</i>
<i>vsadniku·</i>	18 <i>cum tempus fuerit in altum alas</i>
<i>erigit deridet equitem et ascensorem</i>
<i>eius</i>

Posljednji opis ptica grabljivica, jastreba²⁶ i orla,²⁷ otvara pred Jobom cijeli nebeski spektakl, snagu životinjskog instinkta, kojega ni najjači ljudski razum ne može pokolebati. To je dakle ono čemu se čovjek divi, jer orao - kralj ptica -

²⁴ J. Lévêque: *Job et son Dieu*, t. II, Paris 1970, str. 503.

²⁵ P. Dhorme: *Le livre de Job*, Études bibliques, Paris 1926, str. 551.

²⁶ Etimologija je različita kod raznih autora, ali je za sve očigledna veza sa praslav. *astrb - "bistar" (češ. jastriti - "oštro gledati", slov. jastiti).

²⁷ *orlb* < praslav. *orlb, grč. ὄρνις.

ulazi u sferu simbolizma anđela, odnosno posrednika između Boga i svijeta, čija nesalomljiva volja za preživljavanjem čini orla simbolom uskrsnuća i pobjede života nad smrću,²⁸ što je i finalna poruka *Knjige o Jobu*. Način na koji orao traži hranu,

v' kamenii prebivaet' i v' skračaah' ot tudu smotrit'
piču iz daleče. Oči ego prizivaeta.

Job 39,28-29

te njegova brzina, dati su još u 9,26, kad Job uspoređuje dane koji prolaze s brzinom kojom se orao obrušava na hranu:

d'ni moi brzêiši teča biše... Mimo
idoše... êko oral' lêtæ k' piči.

Na kraju možemo zaključiti da je prisutnost faune u Jobu dana:

- 1) u kontekstu oslikavanja materijalnog bogatstva,
- 2) u kontekstu prikaza stvaranja svijeta.

I u jednom i u drugom slučaju ne izostaje skrivena simbolika za svaki primjer, čime tekst dobiva unutarnji ritam koji čini dio sveukupne harmonije i homogenosti *Knjige o Jobu*. U tome se sastoji njezin čar i ljepota koji nadmašuju ostale starozavjetne tekstove.

Sažetak

Leksik faune u *Knjizi o Jobu* može se podijeliti na dvije kategorije. U prvoj ima funkciju oslikavanja materijalnog Jobova bogatstva, te zbog toga taj leksik čine isključivo domaće životinje: *ov'ca, osyb', volb', vel'bludb'* bez prisutnosti osobite simbolike.

Drugu kategoriju čine divlje životinje: *l'bv', risb'*, zatim papkari *košuta i onagrb'*, zatim *konb'*, pa ptice *gavranb', strucb', êstrb', oralb'*, čija je skrivena simbolična vrijednost istaknuta u obliku malih poema, koje u svojoj cjelokupnosti prikazuju stvaranje Svijeta.

²⁸ J. Chevalier, A. Gheerbrant: *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, str. 13, 153, 459.

Résumé

LES ANIMAUX DANS L' LIVRE DE JOB CROATOGLAGOLITIQUE

On peut diviser le lexique de la faune dans *Le Livre de Job* en deux catégories. Dans la première catégorie le lexique a la fonction de montrer la richesse matérielle de Job. Alors, ce lexique est composé exclusivement d'animaux domestiques du genre *ov'ca*, *osъbъ*, *volъ*, *vel'bludъ* sans présence du symbolisme particulier.

Deuxième catégorie font des animaux sauvages: *lvъbъ*, *risъ*, les quadrupèdes *košuta*, *onagrъ*, puis *konъ*, et ensuite les oiseaux: *gavranъ*, *strucъ*, *êstrbъ*, *oralъ*, dont la valeur symbolique est accentuée par une succession des petits poèmes qui au total donnent une image de la création du Monde.

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 4. listopada 1991.

Autor: Antonija Zaradija Kiš

Staroslavenski zavod, Zagreb